

**Kótyuk István, Украинские заимствования в ужанском
венгерском говоре**
Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai*

Szerkesztette és az előszót írta ZOLTÁN ANDRÁS. *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* 22.
Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke. Nyíregyháza, 2007. 340 lap

1. A könyvekhez hasonlóan a tudományos munkák nagy többségének is megvan a maga sorsa. KÓTYUK ISTVÁN 1974-ben megvédett orosz nyelvű kandidátusi disszertációjára is igaz ez, hiszen a múlt század 60-as éveiben indult nagyszabású és több évtized távlatából is kiváló elméleti megalapozottságúnak minősíthető gyűjtőmunka eredményei nyomtatott formában és most már a szerző által választott címmel csak 2007-ben jelenhettek meg. Köszönet érte a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszékének, amely – hűen alapító tanszékvezetője, Udvari István örökségéhez – továbbra is feladatának tekinti a Kárpát-medencei népek nyelvi és művelődési kapcsolataira vonatkozó emlékek és tudományos eredmények közzétételét. A sorozatszerkesztő tanszékvezető, ZOLTÁN ANDRÁS a kötet előszavában érzékeltette a mellőzés háttérét és kiemelve a munka jelentőségét így ír KÓTYUK ISTVÁN disszertációjáról: „a maga korában az adott viszonyok között nem volt esélye arra, hogy megjelenjék nyomtatásban, noha mind témája, mind a feldolgozott anyag mennyisége, valamint a feldolgozás minősége indokoltta tette volna, hogy ne csak néhány egyre halványuló gépiratos példányban álljon a magyar és az ukrán kutatók rendelkezésére, hanem már a maga korában is szervesen beépüljön a két nyelv kapcsolataival foglalkozó szakirodalomba” (7).

2. Nagy jelentőségű volt KÓTYUK ISTVÁN témaválasztása, az ungi magyar nyelvjárásuk ukrainizmusainak vizsgálata, hiszen – ahogyan majd könyvének nagyon alaposan megírt kutatástörténeti részében is olvashatjuk – a magyar nyelvet ért keleti-szláv hatás a szlavisztika legkevésbé kutatott területének számított, és nem vizsgálták (sőt többen kétségbe vonták) a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban fellelhető ukrán nyelvi hatásokat sem. Közel négy évtized elmúltával hozzátehetjük, hogy azóta sem született hasonló jellegű és tematikájú

* Az ukrán nyelvű szövegrészek fordításában nyújtott segítségéért köszönetet mondok BÁRÁNYNÉ KOMÁRI ERZSÉBET főiskolai tanársegédnek.

munka, pedig egy követéses vizsgálat minden bizonnyal a kontaktushatások számos új összetevőjét tárná föl az adott nyelvterületen.

Egyetérthetünk ZOLTÁN ANDRÁSSzal abban is, hogy tiszteletre méltó a feldolgozott anyag mennyisége. KÓTYUK ISTVÁN az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavait 18, az Ung és a Latorca folyók között található, többnyire magyarok lakta településen vizsgálta. A kutatópontok: Nagygejőc, Gállocs, Bátfa, Palágykomoróc, Koncháza, Kisgejőc, Minaj, Palló, Botfalva, Kis- és Nagyrát, Ketergény, Kisszelmenc, Szürte, Tarnóc, Homok, Kistéglás, Császlóc, Sislóc. Pontos leírást kapunk a kutatópontok elhelyezkedéséről, de egy, a településeket feltüntető térkép elősegítette volna a földrajzi környezetet kevésbé ismerők jobb eligazodását. KÓTYUK ISTVÁN megadja a gyűjtőhelyek első írásos említésének idejét, névváltozatait, lakóinak számát, a településeken található legfontosabb közintézményeket; tájékoztat az iskolai oktatás nyelvéről. A lakosság összetételéről részletes, pontos statisztikai adatok nincsenek – feltételezhetően nem is lehetett hozzájutni ezekhez –, a szerző megjegyzése általában ennyi: többségében magyarok. KÓTYUK ISTVÁN munkája élőnyelvi gyűjtésen alapul, az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavait – későbbi terminológiával élve – társas környezetében vizsgálja. Nem tudjuk meg azonban, hogy milyen módszerrel történt a gyűjtés, hány és milyen független változókkal jellemezhető adatközlővel dolgozott a szerző. A disszertáció a nyelvföldrajzi kutatások között is fontos helyet foglal el, hiszen az ukrán jövevényszavakat a térbeliség szempontjából is vizsgálja. Kár, hogy a szerző a nyelvföldrajzi szemlélet mellett nem él a nyelvföldrajz ábrázolási módszereivel. A jövevényszavak kutatópontok szerinti megoszlását, az alaki és jelentésbeli variabilitást például a térképlapokra vetítés jól szemléltette volna.

KÓTYUK ISTVÁN 247 lexikai elemet vizsgál, munkájának jelentőségét mutatja, hogy ebből 142 először rögzített ukrainizmus. A többi 105 ismert volt a szakirodalomban elsősorban KNEIENZA ISTVÁN, BALECZKI EMIL, LIZANEC PÉTER kutatásai révén. A megvizsgált ukrainizmusok közül 78 KNEIENZA ISTVÁN munkájában is szerepelt, KÓTYUK ISTVÁN azonban fontosnak tartja ezek közlését, hiszen az ungi magyar nyelvjárások jövevényszavainak rendszere így teljes. Ugyanakkor a KNEIENZÁnál szlovákizmusnak minősített 33 és 7 ismeretlen eredetűnek vélt szóról igazolja a szerző, hogy az ungi magyar nyelvjárásba egyértelműen ukrán közvetítéssel kerültek.

3. A kötet a szerkesztői és szerzői előszók után négy nagy fejezetből áll: az első a vizsgált terület településtörténetét, a gyűjtőpontok már ismertetett adatait, valamint a disszertációban alkalmazott fonetikai átírást bemutató bevezető. Ezt követi az ungi magyar nyelvjárás hangtani, morfológiai és szintaktikai jellemzőinek ilyen részletességgel addig sehol nem összegezett bemutatása. A második fejezet a magyar–szláv és a magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok kutatástörténetével foglalkozik, ismerteti a legjelentősebb magyarországi és határon túli szlavisták kutatásait, munkáik kritikai elemzését adja. A harmadik rész az ungi magyar nyelvjárás ukrainizmusainak tematikai csoportosítását, szemantikai jellemzését öleli fel. A legnagyobb terjedelmű negyedik fejezet az ukrainizmusok fonetikai és morfológiai adaptációjának kérdéseivel foglalkozik. Az összegzést és a bibliográfiát a disszertáció egyik legértékesebb része, az ungi magyar nyelvjárás ukrainizmusainak etimológiai szótára követi.

4. KÓTYUK ISTVÁN a magyar–ukrán kapcsolatot a belső, permanens nyelvi kapcsolatokhoz sorolja. A vizsgált régióban a magyarok és a szlávok/ukránok élete évszázadok óta

szoros gazdasági és kulturális összefonódásban zajlott. A szerző hangsúlyozza – bizonyára nem véletlenül –, hogy az ungi régióban a magyar–ukrán kontaktus vitathatatlan tény. A nyelvek közötti kapcsolat – a történelmi körülményeknek megfelelően – eltérő intenzitást mutatott. 1919-ig a magyar nyelv erősebben hatott az ukránra, mint később. A magyar–ukrán kölcsönzés nem maradt meg csak a nyelvjárások szintjén, „felemelkedhetett” a köznyelvi változatok szintjére is.

KÓTYUK ISTVÁN disszertációja kapcsolódott az Ungvári Állami Egyetem magyar filológiai fakultásának kutatási programjához, a magyar–ukrán kontaktushatások vizsgálatához. A két nyelv kölcsönhatásáról, ennek jelentőségéről FOGARASY JÁNOS már a XIX. század első felében írt, a tényleges kutatásokra azonban csak a XX. század második részében kerülhetett sor. A szerző kiemeli LIZANEC PÉTER „Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok. A Kárpáton túli ukrán nyelvjárások alapján” című 1970-ben Ungváron megjelent könyvét, illetőleg doktori disszertációját, amelyben LIZANEC professzor gazdag korpusz alapján részletesen elemzi az ukránban található magyar átvételeket. KÓTYUK ISTVÁN hiánypótló munkája a kölcsönhatás másik irányából közelítve az Ung-vidék magyar nyelvjárásait ért ukrán nyelvi hatás vizsgálatával teszi teljesebbé Kárpátalja adott területe nyelvhasználatának leírását.

A témaválasztás alkalmat ad KÓTYUK ISTVÁNNak arra is, hogy nagyon részletesen, kellő kritikával mutassa be a magyar nyelv szláv, illetőleg ukrán elemeinek kutatástörténetét. FRANZ MIKLOSICH, ASBÓTH OSZKÁR, MUNKÁCSI BERNÁT, MELICH JÁNOS kérdésfelvetéseinek, megállapításainak ismertetése után a minden későbbi kutatás alapjának tekintett munkáról, KNEZSA ISTVÁNNak A magyar nyelv szláv jövevényszavai című kötetéről ír. Véleménye szerint rendkívüli jelentősége mellett éppen objektív és szubjektív okokkal is magyarázható hiányosságai, KNEZSA által is elismert megoldatlan kérdésfelvetései adtak nagy lendületet a szlavistáknak (pl. HADROVICS LÁSZLÓ, KISS LAJOS, GÁLDI LÁSZLÓ, DEZSŐ LÁSZLÓ, KIRÁLY PÉTER, SULÁN BÉLA, BALECZKI EMIL kutatásainak).

5. Az ungi magyar nyelvjárás jövevényszavainak tematikai és szemantikai elemzését a nyelvjárás hangtani, alaktani, mondattani sajátságainak részletes bemutatása előzi meg (29–46). A fejezet önálló ismertetést érdemelne, ebben a recenzióban csak a köznyelvtől és a szomszédos nyelvjárásoktól való fontosabb eltéréseket emelhetem ki. Az ungi magyar nyelvjárás (zárt) *i*-zű, a régió többi nyelvjáráscsoportjától különbözően nem ismeri a két *é* fonémát. Az *ó*, *ő*, *é* gyakran záródó típusú diftongusokban realizálódik. A hangtani tendenciák közül inkább a zárt tendencia jellemzi (*csuda*, *bugár*, *tűrűl*, *messzi*, *alúlla*, *bokkancs*), de a nyíltabbá válás jelensége is megfigyelhető (*onoka*, *tenta*, *kelincs*, *Estvány*). Labiális–illabiális megfelelések: a köznyelvi *ü*, *ű* helyén *i*, *í*: *bikfa*, *siket*, *firodőj*; a köznyelvi *ö* helyén megjelenő *e*: *megett*, *setít*, *veres*. Palatális–veláris megfelelések: *berena*, *beretva*, *sipka*, *honnem* stb. Gyakori a polifonémikus *ā*, *ē*. Időtartambeli különbségeit figyelembe véve az ungi magyar nyelvjárást a hosszú magánhangzók hiánya jellemzi: *hid*, *kut*, *tünik*. A nyelvjárás erősen *j*-zű (*zsemje*, *kidűjved*, *bazsajikom*). Nagyon jellemző az *n* palatalizációja magánhangzók előtt és a szó végén: *nyőj* ’nő’ (ige), *nyehéssig* ’nehézség’, *vonyít* ’vonít’, *szapany*, *Jolány*, *rokony*. Az *n* palatalizációja mássalhangzó előtt ritkán, de előfordul: *szenyved*, *Ilonyka*. Gyakori jelenség az *ny* depalatalizációja mássalhangzó előtt: *asszont*, *jánnak* ’lánynak’, *dohánfüst*. A mássalhangzók asszociatív változásai tekintetében az ungi nyelvjárás nem nagyon különbözik a köznyelvtől. A regresszív teljes hasonulás: *-rl > ll*; *lr > rr*: *sallóu* ’sarló’, *ballang* ’barlang’, *fārra* ’falra’, *ērrug* ’elrűg’ ugyanakkor jellemző. A mássalhang-

zők mennyiségi változásait figyelembe véve: két magánhangzó között az *-l* megnyúlik: *alúlla* 'alóla', *belúlle* 'belőle', *múllik* 'múlik', *téllik* 'telik', *vetíllőj* 'vetélő', *nálla* 'nála'. Elszórtan más mássalhangzók nyúlása is előfordulhat: pl. *egísszen* 'egészen', *imny* 'íny', *finnyes* 'fényes', *bokkancs* 'bakancs'. Nagyon jellemző a jelenség fordítottja is: a hosszú *-ll*, ritkábban az *-rr* megrövidül a két magánhangzó közötti helyzetben és a szó végén: *szál* 'száll', *szálok* 'szállók', *álad* 'állad', *vállal* 'vállal', *talú* 'toll'; N. *tallú*, *mállik* 'mállik', *forrój* 'forró', *virad* 'virrad', *ēre* 'erre' (itt az időtartamcsere is közrejátszik). Hiátustöltő a *-j*: *fija*, 'fia', *kezeji* 'kezei', ritkábban, elszórtan a *-v*: *janovár* 'január', *levendő* 'leendő'.

A morfológiai sajátosságok közül néhány tőtípus eltér a standardtól: *szekēr*, *tehen*, *vereb*; *madárok* 'madarak', *kanált* 'kanalat', *kenyért* 'kenyeret'. A nyelvjárás morfológiai sajátosságaként az előhangzó különböző okok miatt a köznyelvtől eltérő módon jelenik meg vagy nem jelenik meg (*bajoson* 'bajosán', *örökösön* 'örökösen'; *szomorún*, *keserűen*, de *szomorúvan* 'szomorúán', *keserűven* 'keserűen' is; *tártna* 'tartana', *tanítni* 'tanítani'). Az *-ért*, *-ig* rag előtt a szótó utolsó magánhangzója mindig rövid szemben a standard szóalakokkal, pl. *fajír* 'fáért', *ruhajír* 'ruháért', *lencsejír* 'lencséért', *házajig* 'házáig', *ekejig* 'ekéig'.

A birtokos személyjelezés több szempontból különbözik a standard paradigmától. Egyes szám 3. személyben néhány magas hangrendű szó esetében az *-i* a személyjel: *szíli* 'széle', *tőgyi* 'tögye', *tövi* 'töve'. Többes szám harmadik személyben: *-ok*, *-ek*, *-ök*; *-jok*, *-jek*, *-jök* a standard *-uk*, *-ük* ~ *-juk*, *-jük* helyett: *lábok* 'lábuk', *kezek* 'kezüik', *ökrök* 'ökrük'. A több birtokra utaló többes szám 3. személyű mássalhangzóra végződő főnevek végződése a *-jai*, *-jei*, *-jaik*, *-jeik* a köznyelvi *-i* helyett: *buzájai*, *fecskejei*, *macskájaik*. A *-s* toldalék gyakoribb, mint a köznyelvben: *sebjek* 'sebük', *testye* 'teste', *kenyírjek* 'kenyerük'. Az *-s*, *-sz*, *-z*, *-zs*, *-c*, *-cs* végű főnevek egyes és többes szám harmadik személyében a toldalék *-j*-je hasonul: *hussa* 'húsa', *vassok* 'vasuk', *léccek* 'lécük'.

Az igeragozás legmeghatározóbb jellemzői az alábbiak: a *van*, a *megy* és az *sz-es v-s* tövű igék E/3. személyben *-n* személyragot kapnak: *vagyon*, *megyen*, *teszen*, *leszen*; a köznyelvtől való eltérésként a tárgyas ragozásban nincsenek *-j-s* végzések: E/3.-ban a standard formával ellentétben a mély hangrendű szavak is *-i* végződést kapnak: *mondi*, *fogi*, *akari*, *tanálgati*; T/3.-ban egyetlen végződés az *-ik*: *mondik* 'mondják', *akarik* 'akarják' stb.; T/1.-ben a köznyelvi *-juk*, *-jük* helyett *-uk*, *-ük*, pl. *monduk* 'mondjuk', *mosuk* 'mossuk', *váguk* 'vágjuk', *teszük* 'tesszük'; T/2.-ben a magas hangrendű szavaknál is *-itok* a személyrag a *-játok* helyett: *vágítok* 'vágjátok', *kapítok* 'kapjátok'. A nyelvjárásban nincs ikes ragozás, de néhány paradigmataiban jelen vannak ikes ragok: a magánhangzóra végződő és *-j*, *-l*, *-r* végű igék E/2. személyű általános ragozású alakjában *-sz* a személyrag, más esetekben *-l*, pl. *adol*, *intel*, *bőjgöl*, *küddöl*, *mártol*. A nem állandó ikes igék E/3.-ban az ungi nyelvjárásban csak ikes formában használatosak: *omlik*, *hüllik*, *bomlik*, *tündöklük*. E/3. felszólító módban ikes személyragot kapnak a nem ikes igék is: *aggyik* 'adjon', *mennyik* 'menjen', *űjjik* 'üljön', *lássik hozzá* 'lásson hozzá', *maraggyik még* 'maradjon még'.

A szintaktikai sajátosságok: a *hová?* kérdésre felelő határozóragok: *-nál*, *-nél*: *Elment a bátyánál*. *Megyek a csordásnál*. A *honnán?* kérdésre felelő ragok pedig: *-nál*, *-nél*, *-nül*, *-nül*, *-nól*, *-nől*: *Most jövök a tanítónéknál*. *Nálunknul indulnak*. Összehasonlításakor a köznyelvi *-nál*, *-nél* helyett *-túl*, *-tül*: *az apjátul is nagyobb, mindentül drágább, asztul jobb*. A főnévi igenévvél kifejezett tárgy határozott ragozású igealakot vonz (akkor is, ha nincs további bővítménye), pl. *Szógyelli megmukkanni*. (Szógyelli megmukkanni.) *Restelli danolni*. (Röstell dalolni.) A nyelvjárást az egyeztetés hiánya is jellemzi: többes számú alany mellett

a névszói állítmány gyakran egyes számba kerül: *Mi ott az a lomok? Okos annak a gyermekei is! Mindig ojan kövër a jószágyai...* Határozatlan számnevek és számnévi névmások után a főnevek többes számban állnak: *sok libák, a többi házak, mennyi szíp virágok*. A mutató névmási kijelölő jelzõt nem egyeztetik a jelzett szóval: *Vidd innen ezt az edényeket! Attál ennek a malackáknak?*

6. Az ungi magyar nyelvjárás ukrainizmusainak tematikai csoportosítását a disszertáció harmadik fejezete adja. A szerző kiemeli, hogy a magyar és az ukrán népek közötti, elsősorban gazdasági és kulturális jellegű kapcsolat nyelvi hatásai miatt az ukrán jövevényszavak tematikai csoportosításának lehetőségei, a csoportosítás szempontjai eltérnek a magyar nyelv szláv jövevényszavainak pl. FRANZ MIKLOSICH vagy BÁRCZI GÉZA munkájában található rendszerezési elveitől. Az ukrán jövevényszavak elsősorban a mindennapi élethez kapcsolódnak, kevés közöttük pl. a hadi, állami, gazdasági, politikai életet tükröző kifejezés. KÓTYUK ISTVÁN csoportjai a következők: 1. az ember tulajdonsága, külseje, cselekedetei, 2. testrészek, 3. rokoni és egyéb emberi kapcsolatok, 4. ruházat, tisztítás, 5. konyha, étkezés, 6. szövés-fonás, 7. a ház és berendezése, 8. gazdálkodási eszközök, épületek, 9. kultúrnövények (termesztésük, ápolásuk), 10. vadnövények, 11. állattenyésztés, az állatok jellemzői, 12. állatvilág, 13. népi gyógyászat, 14. vallás, szokások, hiedelmek, 15. ének, tánc, szórakozás, 16. állami, társadalmi, politikai élet, 17. nemzetek, népek megnevezései, 18. földrajz (toponímia), 19. elvont fogalmak, 20. határozószók, indulatszók, segédzők, 21. egyéb. A fenti csoportokból látható, hogy bár KÓTYUK ISTVÁN foglalkozik a jövevényszavak csoportosítási lehetőségeinek problémájával és nehézségeivel, ezzel együtt azonban ő sem tudta következetesen alkalmazni osztályozási szempontjait (pl. 11, 12, 19, 20, 21. csoportok).

KÓTYUK ISTVÁN a tematikai analízis mellett a jövevényszavak szemantikai vizsgálatát is elvégzi. Míg az első szempontú csoportosítás az ungi magyar nyelvjárások – a szerző szavaival élve – mennyiségi: szókincsbeli, szófaji gazdagodását érzékelteti, a szemantikai elemzés az átvétel számos egyéb „minőségi”: pragmatikai, kommunikatív, emocionális okára világít rá. A korábban leírtakból is érzékelhető, hogy KÓTYUK ISTVÁN 1974-es munkája az újabb nyelvelméletek megállapításait, módszereit előlegezi. A disszertáció harmadik fejezete például azzal, hogy a pragmatikai összetevőket a szemantikai elemzés keretén belül vizsgálja, a funkcionális-kognitív nyelvléíráshoz közelít.

A szerző által a „lexiko-grammatikai jelentés” (tkp. a szójelentés) szempontjából való vizsgálatnak nevezett értékelés azt mutatja, hogy az ukrainizmusok egy része (127 lexéma) egyjelentésű szó (pl. *bobájka, lapcsánka, vecsernye*), majdnem ugyanennyi a többjelentésű (két-, három-, sőt akár nyolcjelentésű) lexémák száma is (120).

Az átvétel motivációja alapján az ukrán jövevényszavakat három csoportba sorolja a szerző: 1. új, ismeretlen fogalmat jelölők, amelyek átvételét kommunikációs szükségesség motiválja: pl. *kupec, brindza, patics*; 2. a nyelvjárás szókészletébe tartozó magyar szavak ukrán megfelelői (értelmi, érzelmi vagy nyelvhasználati különbséget hordozók): pl. a *bisztra* játékosabb, tréfásabb, mint a magyar 'hajrá!', a *gyidu* kedveskedőbb, familiárisabb, mint a magyar 'nagyapó'; 3. érzelemkifejező szavak, amelyek kizárólag érzelmi árnyalatok kifejezésére, a szinonimasor gyarapítása céljából kerültek az ungi magyar nyelvjárásba: pl. *nyetota* – a lusta, jámbor, együgyű, mulya stb. szinonimasor tagjaként.

Előfordul, hogy az emocionális többlet már az átadó nyelvben is az adott lexéma sajátja, de a KÓTYUK ISTVÁN szép elemzésében bemutatott példák között találunk olyanokat is, amelyek azt igazolják, hogy az ukránban semleges hatású szó a magyar nyelvjárásban különböző okok hatására vált expresszívvé (pl. *panyi*, *szirota*).

A jövevényszavak e csoportjának kommunikatív szempontú és funkcionális szemléletű elemzése mellett a szerző több példával mutatja be a lexémák átvevő nyelvbe kerülésének fokozatait (például a képzett és összetett szavakban való megjelenésükkel: *haluska* → *haluskás*, *haluskaleves*, *papírhaluska* stb.). Ugyanakkor a jövevényszavak szintjén megragadható nyelvi változást is érzékelteti azzal, hogy már archaikusnak tekinthető ukrán eredetű szavakat is közöl: pl. *bumbáriska* 'katicabogár', *rusznyák* 'ruszin', *szkotár* 'pásztor' stb.

A harmadik csoportosítási szempont az átadó és az átvevő nyelvben való jelentés. Az ukrán jövevényszavak jelentős része ugyanazzal a jelentéssel kerül az ungi magyar nyelvjárásba (esetleg megőrizve többjelentésűségét is) pl.: *abora*, *cserpák*, *lemák*, *pacuha*. Lényegesen kisebb azoknak az átvételeknek a száma, amikor a jelentés más lesz az átvevő nyelvben.

Az ukrainizmusok jelentős szerepet játszottak az ungi magyar nyelvjárás szókincsének bővítésében, és a nyelvjárás frazeológiájába is beépültek. Néhány példa érzékeltesse, hogy a főleg Kis- és Nagyrátból gyűjtött állandósult szókapcsolatok, szólások közmondások közsónési formák milyen érdekes keveredést adnak: *forog, mint a kalakutya* (= kalász), *Pijte kicsi pálinku!* 'Igyanak egy kis pálinkát!', *Keress, tá nájdes!* 'Keress és találsz!', *Dáj bozse szerencse!* 'Adjon Isten szerencsét!'

Az ukrán hatás érintette a tulajdonneveket is, l. pl. a *Kótyuk*, *Horbács* családnevet, a *Janku*, *Misku* becenevet.

7. A negyedik fejezet az ukrainizmusok fonetikai és morfológiai adaptációjával foglalkozik. A nagyon részletes elemzésből csak néhány jegyet emelek ki. A magyar és az ukrán nyelv magánhangzóinak és mássalhangzóinak rendszere nagyon különbözik egymástól, így az adaptáció nagyon összetett képet mutat. A szerző a fonetikai adaptációt korrelatív és asszociatív szinten is elemzi. KÓTYUK ISTVÁN részletesen, sok példa segítségével mutatja be az ukrán *a* (→ *á* – *a* ~ *ā*), az ukrán *o* (→ *o* ~ *ò* ~ *a* ~ *óu*), az *u* (→ *u* ~ *ú*); *e* (→ *e* ~ *ē*); *i* (→ *i* ~ *í*) fonémák realizációit az ungi magyar nyelvjárásban. Az ukrán nyelvet jellemző kemény–lágy mássalhangzó-szembenállás hiányzik a magyarból, így a lágy ukrán mássalhangzót kemény mássalhangzó váltja fel az átvétel során. Ahogyan az északkeleti nyelvjárási régióban, úgy a jövevényszavak meghonosodásának folyamatában is jellemző például a palatalizáció és a depalatalizáció jelensége is (például a *nyeborák* 'szerencsétlen ember' jelentésű szóban az *ny* palatalizáció; a *poklonál* 'meghajol, bólint' *n* hangja pedig depalatalizáció eredménye).

Összességében az igazolódik, hogy az ukrainizmusok fonetikai adaptációja az ungi magyar nyelvjárás magán- és mássalhangzórendszeréhez igazodva megy végbe, a fonémaállomány nem változik meg. Ugyanerre az eredményre vezet a jövevényszavak morfológiai megformáltságának vizsgálata is; a meghonosodás folyamata nem eredményez változást a morfológiai rendszerben. Az ukrán átvételek adaptálódásának bizonyítékai például, hogy a főnevek az ungi magyar nyelvjárásba kerülésükkel elveszítik a nem kategóriájához (hímnem, nőnem, semlegesnem) és ragozási típusokhoz való tartozásukat; az ukránban a pluralia tantum kategóriájába tartozó főnevek igazodva a magyar nyelv rendszeréhez a nyelvjárás-

ban egyes számban honosodnak meg; a főnévi igenevek „elveszítik” tipikus végződésüket; az igék *-l* képzősek lesznek (*brizgál, cserpál* stb.).

A jövevényszavak szófaji megoszlását vizsgálva KÓTYUK ISTVÁN rámutat, hogy az átvételek legnagyobb számát a főnevek adják, de jelentős az igék és a melléknevek aránya is. Az átvételek között viszont nincs számnév, névmás, segédszó. Előfordul az is, hogy az átvétel során valamely lexéma más – esetleg több – szófaji kategóriába kerül.

8. Függelékbe került a disszertáció minőségi és mennyiségi szempontból is legjelentősebb része, az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavainak etimológiai szótára. Valamely lexéma ukrainizmusnak minősítéséhez a szerző figyelembe vette a szó nyelvföldrajzát, szemantikáját és fonémaösszetételét, a szó meglétét más kárpátaljai magyar nyelvjárásokban, illetőleg a hiányát más szláv nyelvekben; a szó szemantikai azonosságát az ungi magyar és az ukrán nyelvjárásokban. Az ukrán eredetre utaló kritériumokat a szótár minden szócikkében feltünteti a szerző. A szócikkek az alábbiak szerint épülnek fel: a lexéma, szófaja (főnevek esetében a tárgyragos és az egyes szám 3. személyű birtokos személyjeles alak; igéknél a tárgyas, illetve a tárgyatlan volt feltüntetése); a lexéma változatai, arab számokkal jelölve, hogy mely kutatópontokon használatosak. A szó jelentését elsősorban szinonimákkal, ha szükséges, körülírással kapjuk meg. A növény- és állatnevek latin megnevezését is tartalmazza a szócikk. Többjelentésű szavak esetében arab számok jelölik a különböző jelentéseket a konkrétól az átvittebbig haladva. A jelentések térbeli megoszlását a kutatópontokhoz rendelés mutatja. A szó használatára vonatkozó jellemzők között találunk stilisztikai minősítéseket, de életkori mutatókat is. Minden szócikk utal arra, hogy az adott jövevényszó megtalálható-e a magyar szakirodalomban (pontosabban az ÉrtSz.-ban, a legfontosabb táj- szótárakban, KNIEZSA munkáiban, a nagyatlaszban). Az ukrainizmusok etimológiáját 25 jelentős szlavisztikai munka eredményeire alapozva adja meg.

9. Engedtesse meg, hogy a recenzens az alábbi szubjektív megjegyzést tegye. Az északkeleti nyelvjárás régió magyarországi részein lakókéhoz hasonlóan betelepülteként is saját szókinccsem részévé vált egykor, a kisfiam óvodájában megtanult „olyan *pacuha* Gyuri vagy” (‘olyan rendezetlen az öltözeted’) már kedveskedőnek számító szerkezet, mint ahogyan a *csurka* ‘varkocs, több részben összefogott haj’, a *púp* ‘köldök’ vagy a néprajzhoz családiragilag kötődőként az *abora, patics*(fal) ukrán eredetű szó is. KÓTYUK ISTVÁN kiváló munkája az ungi magyar nyelvjárás bemutatásával, a nyelvjárás ukrán jövevényszavainak tudományos elemzésével az ukrán–magyar kontaktushatás egy fontos szeletének bemutatása mellett számos új adattal szolgál az északkeleti nyelvjárás régió határon túli részének megismeréséhez, és tudományos alapot teremt a határon inneni nyelvhasználattal való összevetésre is. Bízunk abban, hogy eredményei végre beépülhetnek az ukrán és a magyar nyelvtudománnyal, történelemmel, néprajzzal foglalkozó szakirodalomba. Jó lenne – és talán a szerzőnek is további elégtételt adna –, ha disszertációja magyar nyelven is megjelenne.

P. LAKATOS ILONA